

2013. december 28. - **Mindig is az erős országok és a nagyvállalatok eszköze volt saját dominanciájuk megerősítésére**

Az elméleteknek a tudomány területén is van „életgörbéjük”, nevezetesen ahogy egy teória lassan kialakul, gyökeret ver, diadalmasan terjed, majd lassan átadja a helyét egy másiknak. A társadalomtudományokban ezt még inkább nyomon lehet követni. Ebben az esetben ugyanis gyakran magának a jelenségnek is lehet egy hasonló életgörbéje, amelyet az illető elmélet le kíván írni. Így volt ez a folyamat a globalizációval is, amikor is egyrészt magának a folyamatnak, illetve az azt elemző tudományos narratívának az életgömbjét figyelhettük meg. A múlt század nyolcvanas-kilencvenes éveiben, amikor a globalizáció egyre fontosabbá vált, a ráirányuló kutatások is egyre divatosabbak lettek, míg napjainkban, amikor a globalizációs folyamat láthatóan megtorpant, a kutatása is folyamatosan megy ki a divatból. Mintha már túl sokat tudnánk a globalizációról, és amit tudunk, nem mindig gerjesztene optimizmust.

A globalizációkutatás hurráoptimista vonala ingott meg először. Ennek a vonulatnak jellemző példája a híresen rossz jó, Francis Fukuyama japán származású amerikai szerző volt, aki a Szovjetunió és a kelet-európai szocialista országok „átállását” követő eufórikus hangulatban egyenesen a történelem végéről beszélt, amikor a globális folyamatok a társadalom és a gazdaság minden területén olyan egységessé teszik a világot, hogy a konfliktusok értelmüket veszítik.

A globalizációról szóló tanulmányok tárgyalták a globalizáció gazdasági, társadalmi, politikai és környezeti vonatkozásait és hatásait, vizsgálták a fogyasztás és az értékrendszerek egységesedését, a gazdag és szegény országok kapcsolatát, és így tovább. Szinte nem is maradt az emberi társadalomnak olyan jelensége, amelyről ne mutatták volna ki, hogy abban a globalizáció jelentős változásokat indított el a XX. század második felében.

A nyolcvanas-kilencvenes évek során azonban nemcsak a külkereskedelem volt a globalizáció motorja, hanem a nemzetközi beruházások, azokon belül pedig elsősorban a „külföldi működőtőke-beruházások”. Ezekre jellemző, hogy egy adott vállalat tulajdonosai külföldiek, illetve több országból származó tulajdonosok több országban hoztak létre (leány)vállalatokat. A külföldi működőtőke-beruházások és az azok alapján létrejött multinacionális vállalatok viszonylag új jelenségek voltak a nyolcvanas évek során a világgazdaságban.

A globalizáció szorosan összefüggött a washingtoni konszenzussal, vagyis egy, a nyolcvanas évek végén (1989) megfogalmazott univerzális, elsősorban a globalizációt és a privatizációt sürgető gazdaságpolitikai csomaggal. A washingtoni konszenzus olyan gazdaságpolitikai szabálygyűjtemény volt, amelyet egy Williamson nevű közgazdász fogalmazott meg az akkoriban Washingtonban (vagyis az Egyesült Államok kormányzati központjában, valamint a Nemzetközi Valutaalpnál - IMF) általánosan osztott gazdaságpolitikai javaslatok alapján. Eszerint egyedül és kizárólagosan ezek az elvek biztosíthatták volna akkoriban, vagyis a nyolcvanas évtized utolsó éveiben az elmaradott országok, azon belül is elsősorban Latin-Amerika, illetve a volt szocialista országok felemelkedését.

Mit tartalmazott a washingtoni konszenzus? A szöveg elsősorban költségvetési fegyelmet sürgetett, továbbá az oktatási, egészségügyi és szociális kiadások visszafogását, valamint azt;

hogy lehetőleg mindenki alacsony adókat fizessen. Ezenkívül a pénzpoltika, a külkereskedelem és a külföldi beruházások liberalizálását, a külföldi beruházások védelmét és persze a privatizációt szorgalmazta. A washingtoni konszenzus tipikus liberális, állami beavatkozást háttérbe szorítani kívánó javaslatcsomag volt.

Érdekes, hogy a washingtoni konszenzust már azelőtt elkezdtek bírálni, hogy a 2008-as válság, mint a konszenzus egyik következménye, kirobbant volna. A bírálók - akik közt olyan neves szakemberek is voltak, mint a Nobel-díjas Joseph Stiglitz, a Világbank korábbi alelnöke - arra figyelmeztettek, hogy a washingtoni konszenzus ajánlásai védtelenné teszik a fejlődő országokat azáltal, hogy egyik pillanatról a másikra kiteszítják azokat a világpiacra, ahol ezen országok helyi vállalatai általában nem tudnak ellenállni a nagy nemzetközi cégek nyomásának, piaci erőfölényének. Csak zárójelben jegyzem meg, hogy a washingtoni konszenzust és az IMF-et bíráló írásait követően - jellemző módon - úgy rúgták ki Stiglitzt a Világbankból, hogy a lába sem érte a földet.

A washingtoni konszenzusnak valójában egyetlen kézzelfogható eredménye volt Latin-Amerikában, nevezetesen olyan balos rendszerek hatalomra segítése, mint például a venezuelai, az ecuadori, a bolíviai, illetve az argentin, amelyek aztán igyekeztek megszabadulni a külföldi vállalatoktól, ismét az oktatásra, egészségügyre és szociálpolitikára kezdtek költeni, és gazdasági nacionalizmust hirdettek meg. Kelet-Európában a washingtoni konszenzus alkalmazása nyomán a gazdaság hatalmas zuhanása következett be 1990 után, ezen belül a mi közel húszszázalékos visszaesésünk az enyhébbek közé tartozott. A többi országban ennél is nagyobb visszaesés történt, majd pedig a korábban ha nem is nagyon korszerű, de legalább magas hozzáadott értékű termékeket előállító üzemek a külföldi multik alacsony hozzáadott értékű beszállítói lettek, a kutatás-fejlesztési kiadások pedig drasztikusan visszaestek.

A globalizáció elméletének koporsójába újabb szöveget az a Suzanne Berger nevéhez köthető felismerés vert, amely szerint a fogalom ugyan a XX. század második felének a terméke, ennek ellenére nemcsak egyetlen globalizációról beszélhetünk, amely napjainkban zajlik, hanem volt már egy korábbi, nagyon hasonló globalizációs hullám a XIX. században. Az első globalizáció végül is nem hozta el a várva várt aranykort és örök békét - amit éppen az első világháborút megelőzően egy angol közgazdász, Norman Angell jósolt meg, azt írva, hogy a háborúk lehetetlenné váltak már 1910-re Európában, mert mindenkinek vannak beruházásai a potenciális ellenségek országaiban, és nem várható el például a franciáktól, hogy francia polgárok gyárait lőjék szét vagy bombázzák le Németországban. Sajnos erről a felfedezésről Norman Angell elmulasztotta a világháború több tíz millió halottját értesíteni...

A 2008 után bekövetkezett válság nyomán aztán megtorpant a globalizáció diadalmenete. 2007-ben a globalizáció egyik legfontosabb mutatója, a külföldi működőtőke-beruházások értéke még 2000 milliárd dollár volt, 2009-re azonban ez vissz-szaesett 1300 milliárd dollárra, csak hogy a következő évben ismét növekedjen egy kicsit, majd 2012-ben ismét 1500 milliárd dollár alá csökkent, és senki nem tudja, mit hoznak a következő évek. A külföldi működőtőke-beruházások jogi szabályozására a nyolcvanas-kilencvenes évek során a folyamatos liberalizáció volt jellemző, a válságot követően azonban ez is kezdett megfordulni, és egyes térségekben, illetve egyes ágazatokban 2008 után egyre több szigorítás lépett életbe. Latin-Amerikában, Indiában és Oroszországban folyamatosan igyekeztek korlátozni a külföldi működőtőke-beruházásokat, Kína, amely hatalmas piaca és korábban még nagyon olcsó munkaereje miatt a világon a legnagyobb működőtőke-importőrré nőtt, igazából mindig is nagyon bonyolult állami szabályok közé szorította a külföldi beruházásokat, és ezt továbbra is fenntartja.

De a globalizáció kudarcát talán a legjobban azok a politikai széparatista törekvések mutatják, amelyek eddig Jugoszlávia és Csehszlovákia széteséséhez vezettek, és amelyek jelenleg Belgium ketté-, valamint Skócia és Katalónia függetlenné válását vetítik előre. A gazdasági válság nyomán a nemzetközi politológián és közgazdaságtanon belül a globalizáció kérdése kezdett lekerülni a napirendről, míg a válságkezelés, a költségvetési deficit visszaszorítása, illetve a munkanélkülieknek a munkaerőpiacra való visszavezetése váltak egyre fontosabb témákká. Figyelembe véve, hogy a globalizáció ígéreteivel szemben 1990 óta számtalan kisebb-nagyobb gazdasági válság rázta meg a világ egyes részeit, amelyek aztán 2008-ban egy világgazdasági válságba torkolltak, nem meglepő, hogy a globalizációval foglalkozó elemzések száma csökkent, és a korábbi hurráoptimizmus inkább óvatos megfontoltságnak adta át a helyét.

A globalizáció mindig is az erős országok és a nagyvállalatok eszköze volt saját dominanciájuk megerősítésére, ami nem meglepő, ismerve az emberi természetet. Nagyon naivnak (vagy hazugnak) kell ahhoz lenni, hogy valaki a globalizációs tendenciák egyik pillanatról a másikra való megváltozását várja el a világgazdaságot meghatározó szereplőktől. **Árva László** - a szerző közgazdász